

SCHÖPFLIN ALADÁR A VASÁRNAPI UJSÁGBAN

A kötet, a szemünk előtt kibontakozó Schöpflin-reneszánsz fontos lépéseként, a modernség egyik legkiemelkedőbb kritikusanak írásaiból nyújt válogatást. A szerkesztő, sajtó alá rendező Széchenyi Ágnes nem a *Nyugat* tekintélyes ítéset hozta közel az olvasóhoz, hanem a *Vasárnapi Ujság* nagy munkabírású recenzensére irányította a figyelmet. Ez az életmű egészéből kimetszett korpusz és a belőle körvonalazódó bírálói arculat csak a teljes sajtótörténeti kompetenciával rendelkező és egyúttal a kritikus pályáját monografikus igénnyel feldolgozó irodalomtörténész alapos bevezető tanulmányának köszönhetően válhatott az olvasó számára hitelesen és tanulságosan hozzáférhetővé.

A kötet arra a kérésre ad kimerítő választ, hogyan történt az irodalom forgalmazása, eljuttatása a szerzőtől az olvasóig, a kezdődő modernség korszakában. Aligha volt alkalmasabb, rátermettebb munkás e feladat elvégzésére, mint Schöpflin Aladár, az irodalom modernizálódásának tőzsdeügynöke, a legnemesebb értelmében véve a szót. Rövid, tömör, de hallatlanul biztos és precíz, s ugyanakkor végtelenül diplomatikusan megfogalmazott jelzéseket leadni a piacon megjelent irodalmi-szellemi árukínálatról, s nyomban kijelölni a piacra belépő kulturális termékek árfolyamát.

A tőzsdeügynök nem tévedhetetlen. Schöpflin hibája inkább az udvarias túlértékelés volt, mint valóságos tehetségek elhamarkodott kitésekelése a pályáról. De kivételes rugalmassággal és fűrgeséggel tudta korrigálni tévedéseit. Schöpflin egyik szemével a Franklin Kiadó érdekeire figyelt, s a hetilapja szempontjait sem tévesztette soha szem elől. Tudta, hogy az irodalmi termék a mű megszületése után nyomban kereskedelmi forgalomba kerül, s hogy az üzem olajozottan működjön, számos udvariassági gesztust kell tenni az establishment képviselőinek, akiknek legalább jóindulatú közömbössége nélkülözhetetlen az értéktermelő kevesek törekvéseinek érvényesítéséhez. De az értő olvasó tudára adta, hogy érvényben van számára egy láthatatlan abszolút mérce, amely szerint a fontos pozícióval rendelkező személyek és instanciák a kíméletes bánásmód ellenére is, elkerülve a ledorongolás szegyenét, könnyűnek találtattak.

Kiterjedt nemzetközi látókör birtokában írt. Jól értesült volt, és fűrgén tájékozódott. Széles „szociológiai” horizonttal rendelkezett, s ennek folytán az irodalom több, eltérő funkciójával számolt. Pontosan felmérte, hogy az általa tárgyalt művek iránt van-e közönségérdeklődés, és hogy a közönség mely igényeit elégítik ki. Számon tartotta az irodalmi regisztereket, az igényes, minőségi olvasók szempontjait helyezve előtérbe. Ha valóságos közönségigény kielégítésére alkalmas művekkel találkozott, hangja türelmessé vált, legyen szó akár Szabolcska Mi-

hályról, Herczeg Ferencről, az időközben konzervatív irányba fordult Kiss József-ről, a modernség irodalmi ellenfeleiről.

Nem szolgálta ki a nemzetközi műveltséggel hivalkodó elitizmus sznob igényeit. Meg tudta különböztetni a talmi csillogást a valóságos értékektől, ami a századforduló Magyarországon, éppen a nyugatossággal tüntető közönségréteg nevelése szempontjából kulcsfontosságú volt. Tudta, hogy leküzdhetetlen igény van a társadalomban az irodalom könnyed, szórakoztató funkciója iránt, és ahelyett, hogy szélmalomharcot folytatott volna ellene, mindig jelezte, ha egy kevésbé értékes mű alkalmasnak bizonyult a szélesebb, kevésbé művelt rétegek szórakoztatására. Egyetlen határra figyelt, amelyen ha a vizsgált mű átlépett, akkor a kritikus nem ismert kíméletet: a dilettantizmus képviselőit ostorral űzte ki a művészet templomából.

Erős hajlama volt konzervatív módon gyanakvóan, fenntartásokkal fogadni a női írást. De a jelentős, kiemelkedő női szerzőkkel és művekkel szemben letette a fegyvert. Nem véletlenül vált Kaffka Margit művészetének egyik legnagyobb bámulójává a korban. Roppant érzékenységet áruolt el a gyermekeknek szóló minőségi irodalom iránt. Nemcsak Molnár Ferenc *Pál utcai fiújára* figyelt fel, hanem a mára elhalványult emlékezetű Sebők Zsigmond munkásságát is melegen méltatta, akinek a Dörmögő Dömötöre elevenebben fennmaradt, mint szerzői neve.

A Nyugat-mozgalom szelleméhez hűen, az irodalom, a formaadás elkötelezettje volt, a művekben megfogalmazott valós vagy vélt igazságok sulykolásával szemben: a művészet autonómiájának elvét engedmények nélkül a magáévé tette. A paraszti szegénység, a proletariátus nyomora, a nők felszabadítása és más fontos ügyek mellé csak akkor állt teljes meggyőződéssel, ha ezek a törekvések megfelelő művészi színvonalon körvonalazódtak. A társadalmi egyenlőtlenségek, igazságtalanságok, anomáliák iránt nem volt érzéketlen, de ezeket megengedő módon, tudomásul vevő attitűddel kezelte, elvárva, hogy az alsó rétegek szószólói a tiszta művészet hangján szólaltassák meg a tömegek követeléseit.

Meg tudta becsülni az elődök eredményeit, a konfliktusok elsimításában, az elmentések kiegyenlítésében volt érdekelt, s alkatilag sem volt a konfrontáció embere, de egy olyan korban kellett helytállnia, amelyben a modernség és a hagyományörzés erői egyre türelmetlenebbül, egyre fokozódó eltökéltséggel feszültek szembe egymással. Nem kerülhette el az állásfoglalást, nem csitíthatta el a harcba bocsátkozó táborok fegyvercsattogtatását. Felismerte, hogy mit vár el tőle az a hatalmas mozgalom, amelyet összefoglaló néven modernségnek nevezhetünk. Világosan és egyértelműen a korszerűség, a nyitottság, a változtatni akarás oldalára állt.

Széchenyi Ágnes végtelenül tapintatosan bánik az általa közreadott hatalmas korpusz szerzőjével, de ez nem akadályozza meg őt abban, hogy időben és szellemi térben a helyére tegye hőstét. Úgy közölte például Schöpflin méltatását Pinter Jenő magyar irodalomtörténetéről, hogy kisebb formátumú betűkkel hozzáfűzte Szabó Dezsőnek a *Nyugat* 1913-as évfolyamában írott fullánkos kritikáját. El kell

ismernünk, hogy Schöpflin túlzott udvariassággal, indokolatlan elismeréssel fogadta ezeket a szintéziseket, s az elevenbe vágó túlzásoktól hemzsegő, barokkosan modoros Szabó Dezső kritika sokkal közelebb jár az igazsághoz. Széchenyi Ágnes hangtalan hozzászólása voltaképpen olyan szembesítés, amelyből könyvének főhőse nem kerül ki győztesen.

Az ilyen kiegészítések elég gyakoriak a kötetben. A konfrontáció azonban nem leleplező szándékú. Sokkal gyakoribb, hogy két különböző szerzőtől származó méltatás egybehangzó, vagy esetleg vagylagosan arra hívja föl a figyelmet, hogy egy adott művet különböző nézőpontokból lehet megítélni. Az is előfordul, hogy Schöpflin *Vasárnapi Ujság*-beli recenzióját Széchenyi Ágnes a kritikusként más orgánumban ugyanarról a műről közölt másik írásával párosítja. Ez utóbbi megoldás arra figyelmeztet, hogy a hetilapban Schöpflin egy meghatározott szerepkört tölt be, és ez egészen más mozgásteret biztosít számára, mint amikor például ugyanó a *Nyugat* tekintélyes kritikusként nyilatkozik egy adott műről.

Schöpflin Gyulai Pál egy kritikai kötetéről szólva megemlíti a kritikátörténeteknek azt a régi, de mindmáig élő önmegnyugtató érvét, amely szerint: „a kritika önálló életű műfaj, nincs kötve ahhoz a könyvhöz, amelyről íratott, sem ahhoz az időponthoz, amelyben keletkezett. Azoknak a könyveknek legnagyobb része, amelyeket Gyulai kritikájára méltatott, teljesen feledésbe merült már, a legkevésbé sem érdekel már minket, és mégis érdeklődéssel olvassuk a kritikákat Gyulaiért, aki írta őket”. Széchenyi Ágnes meggyőződött arról, hogy nincs így. Igen nagy munkával visszakereste, ki is volt az az Antal Gézáné, Jászay-Horváth Elemér, Meller Simon, Vértessy Gyula, és még sokan mások, a megbírált vagy méltatott könyvek szerzői. Apró betűs lapalji jegyzeteit sokszor nagyobb érdeklődéssel olvastam, mint a róluk szóló Schöpflin-kritikát. Félbeszakadt életpályák, alkalmi szerzőség, sikertelen kísérletek, beváltatlan nagy ígéretetek, előkelő származású dilettánsok, a 19. század második felének magyar irodalmi televénye, amelyből a nagy tehetségek kivirítottak. Milyen tapló szívű olvasó az olyan, amelyiket a megbírált szerző kiléte, aspirációi, életstratégiái nem érdekelnek, hanem csak az, hogy egy adott munkájukról egy tekintélyes kritikus milyen megállapításokat tesz?

Az ilyen, olykor szembeötlő, olykor észrevétlen szerkesztői közbelépéseknek köszönhető, hogy ez az elriasztó vastagságú és látszólag csak egy szűk szakmai közönség számára érdekes könyv valójában ínycsemegeknek való csemege.

(Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban 1898–1921. Feldolgozta és közreadja Széchenyi Ágnes. Budapest: Argumentum, 2018, 1178 o.)

Tverdota György

irodalomtörténész